

університеті ним вперше були прочитані спецкурси, присвячені найновішим дослідженням з функціонального аналізу, теорії функцій дійсної змінної та інших. Багато студентів після закінчення університету ставали на шлях математичної науково-дослідної діяльності, продовжуючи або доповнюючи наукові результати свого вчителя.

Педагогічна майстерність відомого математика проявилася вже з перших років його викладацької діяльності у Львівському університеті. Він володів глибокими і досконалими професійними знаннями, педагогічними здібностями (організаційними, комунікативними, дидактичними, проєктивними, мовними), здатністю вольового впливу на студентів.

Література

1. Banach S. Rachunek różniczkowy i całkowity. T. I. / Podręcznik dla szkół akademickich. – Lwów: Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1929. – 294 s. T. II. / Podręcznik dla szkół akademickich. – Lwów; Warszawa: Książnica-Atlas S. A. Zjednocz. Zakład Kartogr. i Wydawn. T. N. S. W, 1930. – 248 s.
2. Jakimowicz E., Miranowicz A. Stefan Banach. Remarkable Life, Brilliant Mathematics. – Gdańsk-Poznań: Gdańsk University press and Adam Mickiewicz University press, 2007. 133 p.
3. Kałuża R. Stefan Banach. – Warszawa: Wyd. GZ, 1992. – 167 s.
4. Mechanika w zakresie szkół akademickich. Część pierwsza: Monografie matematyczne. T. VIII. – Warszawa; Lwów; Wilno, 1938. – 241 s. Część druga: Monografie matematyczne. T. IX. – Warszawa; Lwów; Wilno, 1938. – 555 s.
5. Steinhaus H. Stefan Banach // Studia Mathematica, Seria Specialna, Zesz. 1: Konferencja Analizy Funkcjonalnej. 1963. – s. 7–15.
6. Szałajko K. Wspomnienia o Stefanie Banachu na tle Lwowa i Lwowskiej Szkoły Matematycznej // Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica. Opuscula Mathematica zosz. 13. № 1522. – Kraków, 1993. – s. 45–54.

Анотація

У статті поданий огляд педагогічної діяльності видатного професора-математика Львівського університету Стефана Банаха. Проаналізовано систему формування творчих вмінь і навичок студентів, що використовувалася С.Банахом.

Аннотация

В статье изображен обзор педагогической деятельности известного профессора-математика Львовского университета Стефана Банаха. Проанализировано систему формирования творческих умений и навыков студентов, которые использовались С.Банахом.

Summary

This article is about pedagogical skill of Stefan Banach – prominent mathematician of the Lviv university. It is analysed system of formation of creative skills of students which were used by S.Banach.

Ключові слова: Львівський університет, Стефан Банах, педагогічна майстерність Стефана Банаха, система формування творчих вмінь і навичок студентів у Львівському університеті.

Ключевые слова: Львовский университет, Стефан Банах, педагогическое мастерство Стефана Банаха, система формирования творческих умений и навыков студентов во Львовском университете.

Key words: the Lviv university, Stefan Banach, pedagogical skill of Stefan Banach, system of formation of creative skills of students at the Lvov university.

Подано до редакції 18.10.2010.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, доц. Мицишин І.Я.

УДК 37(09) – 051

© 2010

Колоскова Ж.В.

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ВЧИТЕЛІВ СПІВІВ У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД (кінець XIX – початок XX ст.).

Постановка проблеми у загальному вигляді... Проблема матеріального забезпечення вчителів має глибоке коріння, яке сягає ще в епоху XIX ст. Зрозуміло, що ця проблема не існувала сама по собі, а витікала з проблеми забезпечення та утримання закладів народної освіти загалом в царській Росії. Уряд та Синод залишили себе у дуже вигідному становищі, переклавши ці турботи на плечі земства, міської та сільської адміністрації. Спочатку земство байдуже віднеслося до проблем народної освіти, але, починаючи з 70-х рр. XIX ст., їхня діяльність активізувалася – збільшуються асигнування на будівлю та утримання шкіл, надбавки до платні вчителям, школи забезпечуються навчальними посібниками і т. ін. (7, с. 138). І хоча земство активно допомагало школам, самостійно воно було не в змозі нейтралізувати проблему матеріального забезпечення шкіл та вчителів. Цікаво, що у вчителів інших віросповідань (ми маємо на увазі іудеїв) на території царської Росії, що мали власні осередки освіти з так званими вчителями – меламедами, дана проблема теж існувала. В книзі Кагалу ми читаємо наступне: “Звання меламеда саме по собі є досить непривабливим — за це ремесло євреїв береться лише тоді,

коли до цього примушує крайність. Прислів'я, що ходить між євреями, свідчить: "Померти і мела медствувати ніколи не запізнишся".

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Проблема матеріального становища вчителів належить до далеко не повно досліджених у науковій літературі. У фундаментальних працях з історії вітчизняної школи Ш.І.Ганеліна, Н.А.Константинова, Є.Н.Мединського, Ф.Р.Паначина, В.Я.Струмінського та інших відомих і авторитетних авторів цих аспектів торкалися лише частково. У дослідженнях В.Р.Лейкиної-Свірської та І.В.Сучкова проблема розглянута більш докладно, проте повного уявлення про рівень життя вчителя ми все ж таки не отримуємо. М.О.Добролюбов стверджував, що в його час професія вчителя не була оточена увагою суспільства і була настільки мізерною, що у порівнянні з нею посада писаря у станового пристава була верхом благополуччя. А сучасні автори Т.В.Філоненко та А.В.Шипілов у статті «Материальное положение учителей в дореволюционной России» після співставлення зарплат вчителів та вартості продуктів стверджують, що все ж таки про справжню "вбогість" та "голод" дореволюційних народних вчителів (як вони самі часто оцінювали своє становище) говорити не доводиться; все пізнається у порівнянні, і попереду російських вчителів ще чекали куди важчі часи [8, с. 74]. Також означеною проблемою цікавиться і І.П.Сергєєв. У статті "Матеріальний стан «народного вчителя» у Радянській Росії у 1917-1921 рр." він розглядав питання про матеріальний стан російського вчительства в умовах централізованого державного фінансування та аналізував чинники, що впливали на матеріальне становище вчителів початкових та середніх навчальних закладів Радянської Росії у 1917-1921 рр. У підсумку І.П.Сергєєв приходять до висновку, що експеримент з державним фінансуванням народної освіти привів російське вчительство до зубожіння, голоду, хвороб і негативно позначився на престижі вчительської професії. Таким чином у 1921 р. після підвищення ставок заробітної плати та із знеціненням паперових грошей вчитель отримував близько 20% від старого "земського" жалування, і при цьому отримував вчасно лише у виключних випадках. Дослідженням матеріального та правового становища шкільних вчителів під час першої світової війни займався і І.В.Фомичев. Він прийшов до висновку, що матеріальне становище народних вчителів в умовах війни (навіть з урядовими чи земськими надбавками до жалування) неухильно погіршувалося, і бюджет родини вчителя наприкінці 1916 – початку 1917 рр. складався з трьох основних елементів: платні, підсобного заробітку та допомоги родичів. І.В.Фомичев зауважує, що сама наявність у вчительському бюджеті підсобного заробітку та батьківської допомоги свідчить про ненормальне становище, в якому знаходився народний вчитель з точки зору забезпечення його платнею.

Ми не знайшли згадок про дослідження матеріального становища саме вчителів музики в Росії дореволюційного періоду, і спробуємо провести власне дослідження на прикладі окремого регіону.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у розкритті особливостей матеріального становища вчителя співів в мережі освіти початкових навчальних закладів на Єлисаветградщині кінця XIX – поч. XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження... Для того, щоб мати уявлення про рівень заробітної плати вчителя співів ми повинні визначити його педагогічне навантаження. Як наочний приклад наведемо розклад занять у Пашутинському народному училищі на 1912-1913 рр. [1, с. 40.]:

Як ми бачимо із розкладу, програма народних училищ (а вони були підпорядковані Міністерству народної освіти, і, отже, були стандартними) цілком відповідає навчальним програмам 1897 року. Згідно з ними, у всіх школах Міністерства народної освіти вивчалися наступні предмети: арифметика (арифметичні дії з цілими числами), російська мова (читання, письмо, граматики), Закон Божий, краснопис, церковно-слов'янське читання, рукоділля та співи. Якщо Закон Божий, арифметика, російська мова були основними предметами, то співи та рукоділля відносилися до так званих надобов'язкових предметів. Вони вводилися на розсуд керівництва, в залежності від наявності коштів. Цікаво, що й платня за працю вчителів музики подекуди була різною. Це підтверджується проханням вчителів співів при Єлисаветградських міських початкових народних училищ №5414/№253 до міської Управи, в якому вони вимагають збільшити платню до розмірів окладу вчителя співів 5-го Єлисаветградського початкового училища, тому що кількість тижневих занять з музики та витрачені на це зусилля є однаковими [2, с. 105].

Отже, вчитель співів мав 2 уроки на тиждень. З розкладу занять ми бачимо що на співах були об'єднані всі (чи майже всі, за винятком 1-го чи 1-го і 2-го відділень) учні. З чого ми можемо зробити припущення, що на заняттях зі співів працював хор. За свою працю вчитель співів отримував 10 крб. на місяць чи 120 крб./ рік (за даними кошторису 1910 року). Тож, маючи в середньому 8 уроків на місяць, можемо вирахувати вартість уроку співів, що має дорівнювати 1.25 крб. Для порівняння можемо навести, наприклад, уроки Закону Божого. В різних училищах вартість уроку коливається від 75 коп. до 1крб.50 коп./урок. Тож на місяць законовчитель отримував від 18 до 36 крб. Потрібно зауважити, що, як правило, робота в училищі не була єдиним джерелом прибутку ні для законовчителя, який паралельно виконував свої обов'язки у церкві на посаді священика чи диякона, ні для вчителя співів, який міг працювати і в тій же церкві чи у церковно-приходській школі, чи у іншому училищі.

Розклад занять у Пашутинському народному училище у 1912-13 н.р.

пн.		8.30-9.30	9.35-10.30	10.35-11.40	12.00- 13.00	13.05-14.00	14.10-15.00	
вт	I	читання	письмо	арифметика	краснопис			
	II	арифметика	письмо	читання	краснопис	рукоділья		
	IIIосн	читання	арифметика	письмо	Зак.Бож.	краснопис	рукоділья	
	IIIпар	арифметика	читання	письмо	слов.чит.	історія	рукоділья	
	IVос.	арифметика	письмо	читання	краснопис	Зак. Бож.		
	IVпар.	читання	арифметика	письмо	слов.чит.	історія		
	I	арифметика	читання	письмо	слов.чит.			
	II	читання	письмо	арифметика	слов.чит.	рукоділья		
	IIIосн	читання	письмо	слов.чит.	арифметика	історія		
	IIIпар	читання	арифметика	письмо	Зак.Бож	краснопис		
	IVос.	арифметика	читання	письмо	слов.чит.	історія	рукоділья	
	IVпар.	письмо	арифметика	читання	краснопис	Зак.Бож	рукоділья	
ср.	I	читання	письмо	арифметика	краснопис			
	II	арифметика	письмо	читання	Зак.Бож	краснопис		
	IIIосн	читання	письмо	арифметика	співи	рукоділья		
	IIIпар	арифметика	читання	письмо	співи	рукоділья		
	IVос.	арифметика	письмо	читання	співи	Зак.Бож	рукоділья	
	IVпар.	читання	арифметика	письмо	співи	слов.чит.	рукоділья	
чт.	I	арифметика	читання	письмо	слов.чит.			
	II	читання	письмо	арифметика	слов.чит.	рукоділья		
	IIIосн	читання	арифметика	письмо	Зак.Бож	краснопис	рукоділья	
	IIIпар	арифметика	письмо	читання	краснопис	географія	рукоділья	
	IVос.	арифметика	читання	письмо	слов.чит.	краснопис		
	IVпар.	письмо	арифметика	читання	краснопис	Зак.Бож		
птн.	I	читання	письмо	арифметика	краснопис			
	II	читання	письмо	арифметика	Зак.Бож	рукоділья		
	IIIосн	читання	письмо	арифметика	слов.чит.	географія		
	IIIпар	арифметика	читання	письмо	слов.чит.	Зак.Бож		
		IVос.	арифметика	письмо	читання	пис.переказ	географія	рукоділья
		IVпар.	арифметика	письмо	читання	пис.переказ	географія	рукоділья
сб.	I	Зак.Бож	читання	письмо	xxxxxxx			
	II	арифметика	читання	письмо	xxxxxxx			
	IIIосн	арифметика	читання	письмо	співи			
	IIIпар	арифметика	читання	письмо	співи			
	IVос.	письмо	закон Бож.	арифметика	співи			
	IVпар.	арифметика	закон Бож.	письмо	співи			

Питання: чи можна було прожити вчителю спів на одну заробітну платню – мабуть, є безглуздом: навіщо тоді людині працювати ще на 2-3 роботах паралельно? Ситуацію може прояснити лист вчителів, опублікований у міській газеті “Голос Юга” №200 від 23 вересня 1905 року, в якому декілька земських вчителів звернулося до повітової управи з проханням розпочати перед земськими зборами клопотання про зміну порядку винагороди вчителів і встановленні однакового для всіх основного окладу в розмірі 450 крб. на рік з подальшими надбавками до 600 крб. на рік. Своє клопотання вчителі мотивують неможливістю для сімейних вчителів прожити на платню, що вони отримують. У журналі “Педагогический вестник” за 1881 рік, який видавався у Єлисаветграді, ми читаємо наступне: “У київській газеті «Труд» розміщено багато інформації про київські школи; у №51 знаходимо такий приблизно розрахунок, скільки мінімум потрібно вчителю (у м. Києві) з невеликою родиною, щоб проіснувати місяць. Прислуга – мінімум 4 крб., ½ фунти чаю – 1 крб.15 коп., цукор – 2 крб.70 коп., 1 фунт тютюну – 1 крб., потім на день різний дріб’язок – 50 коп., 3 фунти яловичини по 13 коп. – 39 коп., житнього хліба на 15 коп., булки на 8 коп., 1 фунт крупи – 5 коп., вода – 1 коп., картопля, сіль та інше – 20 коп., – всього 88 коп./день, а на місяць – 26 крб.40 коп. Міський вчитель у Києві отримує 40 крб.80 коп., з чого виходить, що при мінімумі розрахунку йому

залишається 5 крб. на одяг – тобто вчителю доводиться постійно бути в боргу” [6, с. 73.] Зважаючи на те, що у вчителів Києва та Єлисаветграда потреби приблизно подібні, ми наводимо для порівняння ціни у Єлисаветграді від 25 червня 1906 року у базарний день на продукти першої необхідності: риба – (свіжа за фунт) – від 10-до 15 коп. –(солоня) за десяток – від 15 до 50 коп.; курка – за шт. – 50-60 коп., гусь – 80 коп – 1 крб.; яйця: за десяток – 16-17 коп.; молоко (стакан) – 1½-2 коп.; сметана (фунт) – 15-16 коп.; масло коров'яче (свіже) – фунт – 32-33 коп., (солоне) – 23-25 коп.; олія конопляна – 15-16 коп., олія соняшникова – 19-20 коп., сало свине топлене – 25-30 коп., мука пшенична проста – пуд – 90-95 коп., ржана – 75-80 коп., сіль –фунт до2 коп.; крупа пшоняна – 1 крб.10-1 крб.30 коп., гречнева – 1 крб.40 коп. – 1 крб.70 коп., ячнева – 1 крб. – 1 крб.20 коп., керосин – пуд – 1 крб.35 – 1 крб.40 коп., топливо: дрова пуд від 10-12 коп., кам'яне вугілля: від 22-23 коп. пуд. Виходячи із вартості м'яса, молока та круп, ціни на київському та єлисаветградському базарах були приблизно однаковими. І тепер саме час пригадати, що єлисаветградський вчитель отримував усього 10 крб./міс., тобто у 4 рази менше, ніж київський вчитель, з чого ми дійсно можемо переконатися, що вижити йому (а тим більше – з родиною) було дійсно важко.

У російських містах дореволюційної доби бюджетні дослідження міського населення майже не проводилися. Тому рівень життя різних прошарків можна оцінювати лише приблизно. За традиціями дореволюційної статистики за критерієм доходів можна виокремити 4 групи населення міста: заробітки до 300 руб. – “злиденний” чи “голодний” бюджет, заробітки від 300 до 1000 крб. на рік – “найбідніші дрібні господарі”, заробітки від 1000 до 5000 крб. – “заможні дрібні господарі”, заробітки вище 5000 – вищі прошарки міста [8, с. 49]. До найбідніших дрібних господарів належала приблизно половина ремісників (доходи більшості – 200-400 крб.), більша частина власників дрібних торгових і тому подібних закладів(доходи 200-600 руб.), приблизно третина чиновників, вчителі міських початкових шкіл, біля половини середніх медичних працівників та більша частина працівників культури. За даними довідника «Города России в 1910 г.», в не менш ніж у двох третинах міст ЦЧР чоловіки-чорнороби мали заробітки нижче прожиткового мінімуму (25 крб. на місяць). Більше 50% чоловічої прислуги в містах ЦЧР країни отримували менше 12 крб. на місяць, тобто удвічі нижче від “риски бідності”.

Повернімося до нашого питання. Працюючи в одному закладі, вчитель заробляв 10 руб. на місяць, що є втричі менше прожиткового мінімуму. Для того, щоб вижити, він мав працювати щонайменше у 3 закладах, і таким чином увійти до прошарку найбідніших дрібних господарів. Місце вчителя співів часто було вакантним – людина працювала на ньому у декількох випадках: 1) на початку своєї робочої діяльності, коли потрібне було будь-яке місце; 2) в очікуванні кращого місця; 3) з метою підробітку. Серед претендентів на це місце ми бачимо дяконів, вчителів церковно-приходських шкіл, псаломщиків, домашніх вчителів. Часто уроки співів вели завідуючі навчальних закладів, як ми це бачимо у випадку Ф.П.Мельникової (міське народне училище імені О.С.Пушкіна), С.С.Подопригори (Біківське міське народне училище) та Д.С.Пилипенка (міське народне училище імені О.М.Пашутіна). Цікаво, що це було аргументовано рішенням комісії, яка в 1864 році працювала з питання права викладання церковного співу в навчальних закладах. І вона постановила, що викладати цей предмет можуть усі церковно- та священослужителі, що закінчили курс навчання в духовних семінаріях чи у вчительських інститутах, чи ті, що отримали на це свідоцтва від цих закладів. Цю “строкатість” ми і спостерігаємо, аналізуючи викладацький склад вчителів музики Єлисаветградщини [9, с. 638-640]. Мабуть, не варто дивуватися, чому уроки співів, які брали “в навантаження” вчителі початкових шкіл, виконувалися часто лише на папері – матеріального зацікавлення добре виконувати свою роботу в них не було. По суті, якісно виконували свою роботу в більшості лише люди, закохані в саму звукову стихію. Зїзд директорів народних училищ, що проходив у грудні 1916 р., серед багатьох проблем, що виникли при введенні до життя нових програм для вищих реальних училищ, зокрема і зі співів, виніс рішення про винагороду за викладання даного предмету. Тож було зауважено, що за передбачені програмою заняття з хором, винагорода має визначатися відповідно розрахунку за річну годину, а із введенням окремих годин на заняття з хором вона має бути відповідно збільшена.

Звісно, не тільки вчителі співів були в скрутному матеріальному становищі. За даними звіту про стан освіти в Херсонській губернії, рівень заробітної плати вчителів народних шкіл Єлисаветградського повіту у 1886 році був таким (крб.) [4, с. 181]:

Таблиця 2

Заробітна плата вчителів шкіл Єлисаветградського повіту у 1886 р.

Вчителі	Вчительки	Помічники	Помічниці
300-400	290-350	150	150

Такий рівень винагороди праці не міг забезпечити нормального життя вчителя. Тому, вчитель народної школи у 80-х роках у середньому працював у одній школі від 3-4 до 6,2 років [3, с. 73.]. Більш витривалими до матеріальних труднощів були вихованці духовних семінарій, що проживали в сільській місцевості – їх рятувало присадибне господарство, а переходити на іншу роботу не було можливості (не було куди) [5, с. 33].

Але якщо ми порівняємо (див. табл. 2) 300-400 крб. окладу на рік звичайного вчителя зі 120 крб. заробітку вчителя співів, та додамо до цього відсутність забезпечення останнього квартирою чи квартирними грошми, то переконаємося, що вчитель музики свій прожитковий мінімум мав ще "вибігати", адже він – довічний сумісник.

Висновки... Отже, як бачимо, вчитель музики наприкінці XIX – поч. XX ст. жив у скрутному матеріальному становищі, що змушувало його, якщо мова йде про звичайного викладача початкової школи, що вів майже всі предмети, або відмовлятися від проведення уроків музики і зосереджуватися на інших предметах учбового курсу чи проводити їх формально (тільки на папері), або, якщо мова йде про псаломщиків, що мали основне місце роботи, вважати роботу в школі просто підробітком, чи, як мінімум, вести присадибне господарство.

Література

1. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). – Ф.78. – Оп. 4. – Спр. 808. – Матеріали о городском народном училище имени А.Н.Пашутина за 1912-1913 гг. – 40 с.
2. ДАКО. – Ф.78. – Оп.7. – Спр.10. – Матеріали о семи Елисаветградских городских народных училищ за 1899г. – 127 с.
3. О всеобщем начальном обучении в Херсонской губернии. // Сборник Херсонского земства. – 1905. – № 12.
4. Отчёт о положении образования в Херсонской губернии в 1886 году. // Сборник Херсонского земства. – 1887. – № 5.
5. Отчёт о состоянии народных училищ Херсонской губернии в 1895 году. Состояние учебных заведений // Сборник Херсонского земства. – 1896. – №5.
6. Педагогический вестник. – 28 августа 1881г. – № 8-9.
7. Развитие народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. / [Редкол.: М.Д. Ярмаченко]. – К.: Рад. школа, 1991.
8. Филоненко Т.В. Материальное положение учителей в дореволюционной России. [Электронный ресурс] / Т.В. Филоненко, А.В. Шипилов. – Режим доступа к базе научной онлайн-библиотеки «Порталус»: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1193317533&archive=1196815145.
9. Херсонские епархиальные ведомости. – 1 ноября 1889г. – №21.

Анотація

Стаття розкриває скрутне матеріальне становище вчителя співів у початкових закладах Елисаветградщини на зламі XIX – XX ст.

Аннотация

Статья раскрывает тяжелое материальное положение учителя пения в начальных учреждениях Елисаветградщины на рубеже XIX – XX вв.

Summary

The article opens the straightened circumstances of the teacher of singing at primary schools of Elizavetgrad in 19-20 centuries.

Ключові слова: бюджетні дослідження, матеріальні труднощі, вчитель співів.

Ключевые слова: бюджетные исследования, материальные затруднения, учитель пения.

Key words: budgetary discovering, financial difficulties, the the teacher of singing.

Подано до редакції 06.10.2010.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, доц.Бабенко Л.В.

УДК 378.147

© 2010

Малихін О. В.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗРОБКИ АСПЕКТНИХ СКЛАДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Самостійна навчальна діяльність студентів вищих педагогічних навчальних закладів являє собою складний феномен, який поєднує в собі такі важливі дидактичні категорії, як "навчальна діяльність", "самостійна діяльність", "пізнавальна діяльність" і потребує детального аналізу й розробки аспектних складових її організації.

Звернемося до історико-педагогічного розгортання даної проблеми, адже загальновідомим є положення про те, що без розуміння минулого неможливе адекватне сприйняття теперішнього і прогнозування майбутнього. Лише чітка й усвідомлена оцінка історико-педагогічних підходів до організації самостійної навчальної діяльності суб'єктів навчання забезпечить результативне розв'язання існуючих проблем з урахуванням умов і пріоритетних тенденцій сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Питання самостійності в навчанні, проблеми самопізнання й самовдосконалення виступали предметом